

Asia Muuntelu / vapaa muuttaminen, sosiaaliopas

Hakija A

Annettu 30.11.1993

Tiivistelmä *Lausuntopyynnön kohteena ollut sosiaaliopas oli uusi ja itsenäinen ja teos eikä hakijan sosiaalioppaan muunnelma, vaikka oppaat olivat asiasisältöltään huomattavassa määrin samanlaisia.*

SELOSTUS ASIASTA

A on 5.10.1993 päivätyllä kirjeellä pyytänyt tekijänoikeusneuvoston lausuntoa siitä, onko B:n ja C:n tekemässä valtakunnallinen kansanterveys- ja liikuntajärjestö D ry:n (jäljempänä D) julkaisemassa "X" -nimisessä oppaassa hyödynnetty tekijänoikeuslain vastaisesti A:n tekemää ja E ry:n julkaisemaa sosiaaliopas "Y":tä.

A:n tekemä sosiaaliopas "Y" on julkaistu 1989 ja A on kertomansa mukaan vuonna 1992 toimittanut sosiaalioppaasta uudistetun käsikirjoituksen D ry:lle julkaisemista varten sen jälkeen, kun D ry:stä oli pyydetty A:ta saattamaan oppaansa ajan tasalle, jotta sosiaaliopas saataisiin D ry:n julkaisusarjaan. A:n lausuntopyynnön liitteenä on asiaa koskevaa kirjeenvaihtoa.

D ry ei kuitenkaan julkaissut A:n uudistettua käsikirjoitusta, vaan teki A:n käsityksen mukaan sen pohjalta muokatun käsikirjoituksen. D ry oli myös ilmoittanut ottavansa vastuun uudesta oppaasta itselleen. A oli tuolloin ilmoittanut, ettei hyväksy nimensä jättämistä pois oppaasta, jos vastuun ottaminen tarkoittaa sitä. A oli ehdottanut, että uudessa oppaassa mainittaisiin "A:n sosiaalioppaan pohjalta laatineet C ja B". Oppaaseen ei kuitenkaan otettu tällaista mainintaa, vaan siinä ainoastaan kiitetään A:ta aloitteesta, mikä on mahdollistanut oppaan tekemisen.

A on "Y":n kirjoittamisen lisäksi suunnitellut ja toteuttanut sen ulkoasun: taiton, reunamarginaalit, reunahuomautukset ja otsikointitavat. A katsoo, että uuden oppaan ulkoasu noudattelee edelleen samoja linjoja eli siltäkin osin muotoseikat ovat yhteneviä alkuperäisen oppaan kanssa. A:n käsityksen mukaan uusi opas on sanamuotoihin, sanontoihin ja kappalejärjestyksiin tehdyistä muutoksista huolimatta täydellinen plagiaatti A:n oppaasta.

A on vielä toimittanut dosentti, ylilääkäri Juhani Wikströmin lausunnon asiasta. Wikström katsoo, että A on tehnyt uuteen oppaaseen perustyön ja että muut ovat tehneet oppaaseen vain kevyitä tyyllillisiä muutoksia. Wikströmin lausunto tukee muutoinkin A:n kertomaa.

D ry:n vastine

D ry:n vastineessa todetaan, että MS-potilasta koskevaa sosiaalietuus- ja palvelutietoutta koskevaa opasta koottaessa lähdettiin siitä, että oppaassa olevien asioiden tietäminen ja selvittäminen kuuluu jokaisen sosiaalityöntekijän toimenkuvaan. Vastaavanlaisia sosiaalioppaita ovat julkaisseet esimerkiksi kansanterveysjärjestöt K ry ja R ry ennen A:n kirjoittaman oppaan julkaisemista.

Lausuntopyyntöissä tuodaan esiin B:n kokemus sosiaalityöntekijänä ja tähdenetään hänen tietämystään koko maan MS-potilaiden tilanteesta.

D ry:n julkaisutyöryhmä katsoi tarpeelliseksi julkaista helposti saatavan ja ymmärrettävää tietoa sosiaaliasioista käsittävän oppaan D ry:n julkaisusarjassa. Koska A oli jo aikaisemmin tehnyt MS-potilaille E ry:n julkaiseman oppaan, D ry päätti pyytää A:ta oppaan tekijäksi. A:n vuonna 1989 ilmestynyt opas ei kuitenkaan ollut sen tasoinen, että se olisi vain ajantasaistettuna kelvannut D ry:n julkaisusarjaan.

Vastineen mukaan A:ta pyydettiin tarkistamaan oppaastaan asiatiedot (markkamäärät, lainmuutokset) oppaansa sivuille. Samalla hänelle kerrottiin, että hän tulee saamaan oppaan uudelleen koottavaksi julkaisutyöryhmän ohjeiden mukaan. A toimitti kuitenkin kokonaan uudelleen kirjoittamansa oppaan D ry:een.

A:n uudistettu opas vietiin julkaisutyöryhmän kokoukseen. Työryhmä ei pitänyt opasta selkeänä, riittävän kattavana ja oikeasta näkökulmasta kirjoitettuna. Koska A oli kuitenkin tehnyt jo sen työn, johon hänen piti ryhtyä vasta julkaisutyöryhmän evästyksen jälkeen, katsottiin, että hän oli osuutensa tehnyt ja hänelle maksettiin työstä pyytämänsä palkkio. D ry päätti kirjoituttaa uuden oppaan, jonka tekijöiksi pyydettiin liiton omia työntekijöitä B:tä ja C:tä.

Vastineen mukaan uusi opas koottiin nollaten tilanne ja jo oppaan rakenteesta alkaen ruvettiin ajattelemaan uudella tavalla kohderyhmää, oppaan tarkoitusta ja selkeyttä. Sisällysluettelo rakennettiin B:n tekemän monisteen pohjalta siten, että rakenne on organisaatiokohtainen. Organisaatiolähtöisyyttä päädyttiin käyttämään erityisesti kuntoutusjärjestelmien kohdalla monimutkaisen asian selkiyttämiseksi. Kelan tehtävistä oli kuitenkin tarkoituksenmukaista käsitellä erikseen sairausvakuutus ja eläkkeet, jotka eivät kuulu kuntoutukseen. Mukaan haluttiin myös ottaa muita

asioita, joita MS-potilaat arkipäivässään kohtaavat, kuten potilaan oikeusturvaa, henkistä väsymistä, liikkumista ja verotusta koskevia asioita.

D ry:n oppaan ulkoasussa päädyttiin yksinkertaiseen selkeään tyyliin, jossa otsikot on vedetty ulos palstalinjasta. Tämä tyyli on hyvin yleisesti käytössä useissa alan oppaissa ja käsikirjoissa. Koska työ Kuntoutuskeskuksen asiakkaiden kanssa on osoittanut, että erilaiset hakumenettelyt ovat usein hankalia, etuuden hakumenettelyt selkeytettiin laatikoimalla hakumenettely pähkinänkuoressa.

Uuden oppaan käsikirjoitus lähetettiin myös A:lle kommentoitavaksi. Ennen julkaisutyöryhmän kokousta A ilmoitti toivovansa, että hänen nimensä jollakin tavoin näkyisi oppaassa. D ry:n mukaan A samalla myönsi, että kyse on eri oppaasta, joten häntä ei voi mainita oppaan kirjoittajana.

Ratkaisuksi asiaan esitettiin julkaisutyöryhmälle D ry:n allekirjoittamaa esipuhetta, jossa tuotiin esiin E ry:ssä aikaisemmin kirjoitettu opas. Ryhmän kanta oli, että opas on itsenäinen työ, eikä sen historiaa ole mitään syytä kertoa. A:n nimi päätettiin kuitenkin nostaa esiin, sillä aktiivisella toiminnallaan hän ja E ry olivat virittäneet D ry:ssä ajatuksen oppaan julkaisemisesta.

D ry katsoo, että "X" -opas on peruselementeiltään: rakenteeltaan, sisällöltään ja ulkoasultaan oma itsenäinen oppaansa ja poikkeaa ilmiselvästi A:n ratkaisuista. Se, että oppaassa on samoja asioita, johtuu siitä, että oppaat on kirjoitettu samasta aihealueesta periaatteessa samalle käyttäjäkunnalle ja laatijoilla on sama ammatti. Kaikki sosiaalityöntekijät kertovat näistä asioista lähes samoin sanoin kaikille pitkäaikaispotilaille.

TEKIJÄNOIKEUSNEUVOSTON LAUSUNTO

Tekijänoikeusneuvosto on käsitellyt asian ja esittää lausuntonaan seuraavan.

Tekijänoikeuslain (404/61) 1 §:n mukaan sillä, joka on luonut kirjallisen tai taiteellisen teoksen, on tekijänoikeus teokseen. Pykälässä mainitaan suojattavina teostyyppinä muun muassa kaunokirjalliset ja selittävät kirjalliset esitykset sekä kuvataiteen tuotteet.

Tekijänoikeussuojan edellytyksenä on, että tuote yltää teostasoon. Teostasovaatimus edellyttää, että teoksen tulee olla itsenäinen ja omaperäinen eli sellainen, ettei kukaan muu kuin tekijä itsenäisesti työhön ryhtyessään päätyisi samanlaiseen lopputulokseen. Tekijänoikeussuojan edellytykse-

nä ei ole muita laatuvaatimuksia. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, että A:n sosiaaliopas on tekijänoikeudellisesti suojattu selittävä kirjallinen teos.

Tekijänoikeussuojan kohteena ovat erilaiset teokset. Laissa on mainittu esimerkkejä suojattavista teostyypeistä, mutta lain mukaan suojaa voivat saada myös muulla tavoin ilmenevät teokset. Käytännössä tekijänoikeussuojan ulkopuolelle jäävät kuitenkin esimerkiksi kirjaimet, vaikka ne olisivat graafisesti miten korkeatasoisia tahansa. Myös erilaiset asettelut jäävät yleensä suojan ulkopuolelle. Näin ollen myöskin kirjallisten teosten typografia jää yleensä suojan ulkopuolelle. Tekijänoikeusneuvosto katsoo, ettei myöskään A:n "Y" -sosiaalioppaan ulkoasu sinänsä saa tekijänoikeussuojaa.

Kirjallisen teoksen tekijänoikeus suojaa kirjallisen esityksen ilmenemismuotoa, mutta ei esimerkiksi ideoita, aiheita, periaatteita, teemoja, tietoja tai juonta sellaisenaan. Tekijänoikeuden estämättä on sallittua esimerkiksi julkaisemista varten kirjoittaa uudelleen "Y":ssä kerrotuista aiheista.

Tekijänoikeus tuottaa lain 2 §:n mukaan tietyin rajoituksin yksinomaisen oikeuden määrätä teoksesta valmistamalla siitä kappaleita ja saattamalla se yleisön saataviin muuttamattomana tai muutettuna, käännökseen tai muunnelmana.

Lain 4 §:n 1 momentin mukaan sillä, joka on muunnellut teosta, on tekijänoikeus muunneltuun teokseen, mutta hänellä ei ole oikeutta määrätä siitä tavalla, joka loukkaa tekijänoikeutta alkuperäisteokseen. Muunnelman tekemiseen on siis saatava alkuperäisteoksen tekijän suostumus.

Lain 4 §:n 2 momentissa säädetään, että jos joku teosta vapaasti muuttaen on saanut aikaan uuden ja itsenäisen teoksen, ei hänen tekijänoikeutensa riipu tekijänoikeudesta alkuperäisteokseen. Tällainen tilanne on kysymyksessä esimerkiksi silloin, kun kirjallisessa ja taiteellisessa luomis-työssä hyödynnetään toisen käyttämiä ideoita ja aiheita, mutta toteutetaan ne itsenäisellä ja omaperäisellä tavalla.

Esillä olevassa tapauksessa on kysymys siitä, onko B:n ja C:n teos A:n "Y" -oppaan muunnelma, jonka tekemiseen olisi tullut saada A:n suostumus, vai onko kysymyksessä uusi itsenäinen teos, jonka tekemiseen ei tarvita A:n suostumusta. Ratkaisevaa on tällöin, muistuttaako B:n ja C:n teos muodoltaan siinä määrin A:n teosta, että se on tunnistettavissa samaksi teokseksi.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa, että molemmat oppaat on tehty MS-potilaille ja ottaen huomioon oppaiden tarkoitus niissä väistämättä käsitellään samoja asioita. Oppaissa selvitetään MS-potilaiden kannalta tärkeiden oikeussäännösten ja tukijärjestelmien sisältöä sekä eri viranomaisten ja yhdistysten toimintaa.

Verrattaessa A:n uudistettua käsikirjoitusta ja B:n ja C:n opasta käy ilmi, että jälkimmäisessä oppaassa on erilainen rakenteellinen järjestys ja erilaiset väliotsikot. Väliotsikoiden eroista huolimatta oppaissa on valtaosin käsitelty samoja asioita. A:n oppaassa olleita asioita on pääosin käsitelty erilaisin sanamuodoin ja joiltakin osin myös asiasisältöä on muutettu. B:n ja C:n oppaassa ei käsitellä lainkaan asioita, jotka ovat A:n oppaassa seuraavien otsikoiden alla: "Asiakaspalveluyhteistyö, Vakuutusalan Kuntouttamiskeskus, Vammaisasiain neuvottelukunta, vapaaehtoistyö, Kuntoutuksen päämääristä, Mihin yhteys ja Lääkärintodistus, millainen, mihin?". Pituudeltaan nämä jaksot ovat yhteensä reilut kolme sivua A:n 31-sivuisesta oppaasta.

B:n ja C:n oppaassa on myös sellaista aineistoa, jota A:n oppaassa ei ole. Tällaisia jaksoja ovat: "Kuka on vaikeavammaisen, Opiskelijan toimeentulo, Vaatteet ja ravinto, Sijaisapu, Työvoimatoimisto, Liikkumisvälineet, Kun omat voimat eivät riitä, Potilaan oikeusturva, M:n Neurologinen Kuntoutuskeskus". Lisäksi oppaassa on käsitelty A:n opasta laajemmin kuntoutusrahaa, palvelusuunnitelmaa, asunnonmuutostöitä, henkilökohtaista avustajaa ja kotipalveluihin kuuluvia tukipalveluita. Tällaisia jaksoja on B:n ja C:n 34-sivuisessa oppaassa yhteensä noin kuuden sivun verran.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa edellä olevaan viitaten, että oppaat ovat sisällykseltään huomattavassa määrin samanlaisia. MS-potilaille tarkoitettuun sosiaalioppaaseen tulee asian laadusta johtuen kuitenkin väistämättä samoja asioita, joten B:n ja C:n oppaan samankaltaisuuden A:n oppaan kanssa ei voida katsoa johtuvan pelkästään siitä, että heillä on ollut käytössään A:n käsikirjoitus. Oppaiden sisältö määräytyy pitkälti käsiteltävien asioiden asiasisällöstä eli siitä, minkälaisia oikeussäännöksiä, hakumenettelyjä ja organisaatioita kuvataan. Sosiaalialan ammattilaisten taas voidaan olettaa toisistaan riippumatta päätyvän käsittelemään samoja asioita. Tekijänoikeusneuvosto katsoo näin ollen, että B:n ja C:n opas on oppaiden tietyistä samankaltaisuuksista huolimatta uusi ja itsenäinen teos, jolloin A:n oikeuksia ei ole tekijänoikeuslain mukaan loukattu.

Tekijänoikeusneuvosto vielä korostaa, että idean ja aiheen suojaamattomuuden periaatteesta johtuu, että kuka tahansa saa käsitellä samoja asioita, kunhan käsittely toteutetaan muodoltaan itsenäisellä ja omaperäisellä tavalla.

Tekijänoikeusneuvosto toteaa lopuksi, että sen toimivaltaan kuuluu lausuntojen antaminen ainoastaan tekijänoikeuslain soveltamisesta. Tekijänoikeusneuvosto ei voi siten ottaa kantaa esimerkiksi sopimusten tulkintaa koskeviin erimielisyyksiin. (jaosto)